

Conf. univ. dr. Norel NEAGU

Drept penal. Partea generală

Ediția a III-a, revăzută și adăugită

Conf. univ. dr. Norel NEAGU

Drept penal. Partea generală

Ediția a III-a, revăzută și adăugită

Universul Juridic

București

-2024-

Cuvânt-înainte

Cursul de drept penal, partea generală, se adresează, în principal, studenților de la facultățile de drept, dar și absolvenților care se pregătesc pentru admiterea în profesiile juridice și practicienilor dreptului penal.

Structura cursului nu urmează succesiunea titlurilor din Codul penal, partea generală, ci încearcă să prezinte instituțiile dreptului penal într-o succesiune logică a învățării, fără a folosi, în măsura posibilului, instituții de drept penal neanalizate încă pentru a explica noțiunile supuse analizei.

Mărturisesc că structura cursului mi-a fost inspirată de Manualul de drept penal al profesorului Bulai, dar consider că structura adoptată de profesor poate fi îmbunătățită, prin prisma experienței de predare acumulată de mine în ultimii 18 ani și a contactului permanent cu studenții la seminar. Spre exemplu, consider că aspectele generale privind aplicarea legii penale în timp și spațiu, care sunt tratate în partea incipientă a codului penal, trebuie tratate la finalul cursului de drept penal, partea generală, datorită influenței pe care o are aplicarea în timp asupra tuturor instituțiilor infracțiunii și pedepsei. În analiza aplicării legii penale în timp se vorbește de condiții de tragere la răspundere penală, pedepse stabilite sau aplicate, concurs de infracțiuni, recidivă, infracțiune continuată, prescripție, reabilitare etc., noțiuni care creează reale dificultăți de înțelegere studenților aflați la prima interacțiune cu dreptul penal.

Codul nostru penal actual, în special în ceea ce privește teoria infracțiunii, are o pronunțată influență germană, astfel că analiza instituțiilor se va face, în cea mai mare parte, potrivit doctrinei naționale și internaționale actuale. Datorită faptului că sunt adeptul unui sistem de drept penal pragmatic și mai simplu, îndreptat, în principal, spre *common law*, exprimarea propriilor opinii care sunt divergente sau contrare opiniei majoritare doctrinare se va face în mare măsură în notele de subsol, pentru a nu aduce atingere sistemului de învățare al studenților și șanselor acestora de a accede în profesiile juridice.

Pentru adepții filosofiei dreptului, mărturisesc că nu mă încadrez nici în curentul școlii naturaliste, nici în cel al școlii pozitivistice sau, mai recent, funcționaliste. Dacă veți întâlni pe parcursul analizei mele noțiuni care se încadrează în curențele menționate și care, aparent, nu pot coexista, aceasta se datorează unei alegeri voite de mine, iar nu ignoranței în ceea ce privește principalele teorii ale școlilor menționate. Nu consider filosofia dreptului penal lipsită de importanță, dar nici nu doresc să mă aplec asupra diverselor teorii mai mult decât este necesar pentru explicarea și fundamentarea sumară a principalelor instituții de drept penal: infracțiunea și pedeapsa.

Făcând trimitere la literatura de specialitate recentă, dar și la jurisprudența din ultimii ani a instanței supreme și la deciziile recente ale Curții Constituționale, ale Curții Europene a Drepturilor Omului sau ale Curții de Justiție a Uniunii Europene, lucrarea urmărește să provoace cititorul să gândească și să găsească soluții proprii problemelor juridice ridicate de legislația penală națională, arătând, în același timp, care este orientarea jurisprudențială majoritară.

Sper că acest curs va fi un veritabil instrument ajutător pentru înțelegerea dreptului penal, partea generală, atât pentru studenți, cât și pentru practicieni.

Autorul

Capitolul I

ASPECTE INTRODUCTIVE

Secțiunea I

Dreptul penal ca ramură de drept

§1. Definiție

1. Dreptul penal este una din ramurile dreptului cu vizibilitate în toate aspectele vieții sociale. Legăturile cu dreptul penal se realizează încă din fragedă pruncie, regulile stabilite de această ramură a dreptului se împletesc cu regulile de conviețuire socială dictate de normele morale.

Poveștile noastre preferate pe care le ascultam când eram mici conțin, pe lângă pildele necesare dezvoltării personalității, referiri la dreptul penal și instituțiile sale. Astfel, *Punguța cu doi bani* pune problema existenței infracțiunii de însușirea bunului găsit (art. 243 C. pen.), în cazul cocoșului care găsește banii, respectiv a infracțiunii de furt (art. 228 C. pen.), în cazul boierului care ia punguța cu doi bani cocoșului.

Prâslea cel voinic și merele de aur se învâрте în jurul infracțiunii de omor (art. 188 C. pen.), în cazul fraților lui Prâslea, care îl lasă în fântână fără posibilități de supraviețuire, dar și a posibilelor cauze justificative la această infracțiune (spre exemplu, legitima apărare), în cazul lui Prâslea, care omoară zmeii pentru a elibera fetele de împărat; povestea *Tom Degețel* ridică problema infracțiunii de abandon de familie (art. 378 C. pen.).

Nici religia nu ocolește regulile de conduită impuse de dreptul penal (dacă ne raportăm la trei din cele mai importante porunci din Biblie – să nu ucizi, să nu furi, să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău).

În general, dreptul penal stabilește reguli de conduită pentru protejarea unor valori sociale importante pentru comunitate, reguli care sunt în concordanță cu preceptele morale ale unei societăți date la un anumit moment istoric.

Putem defini dreptul penal ca fiind acea ramură a dreptului care stabilește faptele care constituie infracțiuni, condițiile de existență ale acestora, condițiile de tragere la răspundere penală¹ a infractorului și sancțiunile aplicabile acestuia, precum și alte măsuri care pot fi dispuse în cazul săvârșirii unei fapte prevăzute de legea penală.

Dreptul penal este considerat în doctrină ca fiind „câinele de pază” al ordinii sociale, revenindu-i misiunea apărării valorilor fundamentale ale vieții în societate².

Din cele ce precedă conchidem faptul că dreptul penal, ca ramură a dreptului, reglementează relații de conviețuire socială, protejând cele mai importante valori sociale ale unei comunități. De altfel, însăși denumirea acestei ramuri a dreptului este sugestivă, derivând din latinul *poena* (pedeapsă) și din adjectivul *poenalis* (referitor la pedeapsă)³.

Ca noțiune echivalentă se utilizează în doctrină și noțiunea de „drept criminal”, derivată din latinescul *crimen, -inis* (învinuire, acuzație, crimă)⁴.

¹ Consider, alături de alți autori, că instituția răspunderii penale constituie o complicație inutilă a teoriei dreptului penal, putând fi suplinită de instituția pedepsei, interpretată în sens larg. Atâta timp cât Codul penal stabilește cauze care înlătură răspunderea penală, însă voi analiza această instituție, care este inclusă de doctrina majoritară în cele trei instituții majore care guvernează dreptul penal: infracțiunea, răspunderea penală și pedeapsa.

² F. Streteanu, D. Nițu, *Drept penal. Partea generală*, vol. I, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 9.

³ M. Hotca, *Manual de drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2017, p. 7.

⁴ V. Pașca, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 11.

§2. Funcțiile dreptului penal

2. Funcțiile dreptului penal sunt definite în literatura de specialitate ca fiind sarcina sau rolul pe care acesta trebuie să îl îndeplinească în societate¹.

Există opinii diverse în doctrina dreptului penal cu privire la funcțiile acestuia. Unii autori consideră că există două funcții care pot fi asociate dreptului penal², respectiv funcția protectoare și funcția educativă, alți autori consideră că dreptul penal îndeplinește trei funcții, respectiv funcția preventivă, funcția normativă și funcția asigurării dezvoltării sistemului de valori sociale³. Consider, alături de alți autori, că dreptul penal îndeplinește funcțiile normativă, preventiv-educativă și sancționatoare⁴.

Funcția normativă a dreptului penal constă în sarcina statului de a stabili protecția relațiilor sociale fundamentale prin intermediul normelor penale prevăzute în codul penal și în legile speciale cu dispoziții penale. Statul, prin intermediul legiuitorului, trebuie să stabilească o politică penală coerentă privind prevenirea, descoperirea și sancționarea infracțiunilor, precum și a tratamentului penal aplicabil infractorilor. Funcția normativă este considerată de unii autori ca fiind o funcție protectoare sub un dublu aspect: protecția valorilor sociale fundamentale, pe de o parte, dar și o protecție a infractorului împotriva unor reacții disproporționate sau abuzive ale statului⁵.

Funcția preventiv-educativă constă în sarcina statului de formare în sânul societății a unei conștiințe colective de respect al valorilor sociale ocrotite de legea penală⁶. Această funcție este în strânsă legătură cu funcția normativă, care are, prin însăși reglementarea sancțiunilor aplicabile infracțiunilor stabilite prin legislația penală, un caracter pronunțat preventiv. Funcția preventivă nu constă numai în reglementarea infracțiunilor și a pedepselor aplicabile acestora în legislația penală (prevenția generală), ci în toate aspectele legate de crearea unei conștiințe colective de respectare a regulilor societății, plecând de la conștientizarea comportamentelor antisociale în școli, continuând cu programe de prevenție generală sau specială adresate întregii populații sau numai anumitor categorii de persoane vulnerabile și terminând cu programe de educație civică.

Funcția educativă se realizează prin motivarea membrilor societății în sensul respectării dispozițiilor legale, dincolo de amenințarea sancțiunii penale atașate ei⁷. Educația societății în general realizează funcția preventivă generală a dreptului penal, dar putem vorbi și de o funcție preventivă specială, prin reeducarea infractorului pentru reinserția acestuia în societate⁸.

Funcția sancționatoare a dreptului penal constă în rolul statului, prin organele sale judiciare, de a identifica, în cazul încălcării normelor de conviețuire socială reglementate prin intermediul dreptului penal, persoanele responsabile de săvârșirea faptelor antisociale și de a

¹ F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 10, M. Hotca, *op. cit.*, p. 9.

² F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 12.

³ C. Bulai, B.N. Bulai, *Manual de drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 8; C. Mitrache, Cr. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2016, p. 32.

⁴ A se vedea, în acest sens, M. Hotca, *op. cit.*, p. 10.

⁵ F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 12.

⁶ M. Hotca, *op. cit.*, p. 10.

⁷ F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 13.

⁸ Unul dintre cele mai importante aspecte ale funcției preventiv-educative, care, din păcate, nu funcționează la parametrii optimi nici în sistemul penitenciar din România, dar nici în sistemul de probațiune destinat supravegherii persoanelor supuse unor mijloace de individualizare a stabilirii, aplicării sau executării pedepsei neprivative de libertate. Principalele cauze pe care le identific pentru eșecul funcției prevenției speciale sunt constituite de lipsa personalului, condițiile de detenție, dar și mesajul incoerent al statului în domeniul educației.

aplica acestora sancțiunile sau măsurile specifice prevăzute în norma de incriminare (pedepse, măsuri educative, măsuri de siguranță). Funcția sancționatoare este văzută în practica judiciară ca având un rol foarte important în realizarea prevenției speciale, pe de o parte prin îndepărtarea temporară din societate a persoanei care a încălcat legea (în cazul aplicării unei pedepse privative de libertate), iar pe de altă parte prin atenționarea celorlalți membri ai societății asupra consecințelor la care se expun în eventualitatea încălcării normei, dar și asupra promptitudinii reacției statului în cazul încălcării acesteia¹.

§3. Caracterele dreptului penal

3. Doctrina este relativ unanimă în a stabili trei caractere ale dreptului penal: caracterul de drept public, caracterul autonom și caracterul unitar².

Sistemul actual al dreptului are două mari componente: dreptul public și dreptul privat. Dreptul penal aparține **dreptului public**, raporturile juridice reglementate de dreptul penal fiind raporturi de putere sau autoritate născute între stat, ca putere publică, și cetățeni, ca destinatari ai normei penale, în cazul raporturilor juridice de conformare, sau ca făptuitori ori persoane vătămate, în cazul raporturilor juridice de conflict, generate de săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală³.

Caracterul autonom al dreptului penal este dat de obiectul propriu de reglementare (autonomia normativă), dar și de autonomia conceptuală și procedurală. Prin autonomie normativă se înțelege aptitudinea dreptului penal de a crea norme de conduită, fără a se limita la a sancționa încălcări ale normelor impuse de alte ramuri de drept. Autonomia conceptuală se manifestă prin aceea că dreptul penal poate conferi un alt sens noțiunilor, instituțiilor și termenilor folosiți, diferit de cel al altor ramuri de drept din care sunt preluați. Autonomia procedurală presupune că procesul penal se bucură de o independență completă în raport cu procedurile nepenale din alte ramuri de drept⁴.

Caracterul unitar al dreptului penal semnifică necesitatea interpretării normelor penale ca un tot unitar, cu caracter de sistem. Dreptul penal cuprinde atât norme penale generale, cât și norme penale speciale, care se regăsesc în partea specială a codului penal sau în legi penale speciale ori în legi nepenale care cuprind dispoziții penale, iar aplicarea acestor norme este condiționată de interacțiunea acestora și de strânsa lor conexiune. Nu se poate imagina aplicarea dispozițiilor de drept penal, partea specială, referitoare la incriminarea unei infracțiuni fără a se face aplicarea dispozițiilor din partea generală referitoare la trăsăturile esențiale ale infracțiunii, cauzele justificative sau de neimputabilitate, cauzele care înlătură răspunderea penală, sistemul sancționator etc.⁵.

¹ Transformarea funcției sancționatoare într-o funcție preventivă este, în opinia mea, o justificare a unei realități care îndepărtează puțin morala de religie: asumarea obligației în societate de a ne judeca semenii, spre deosebire de religie, care atribuie această funcție de judecată divinității.

² În doctrină se mai afirmă că dreptul penal mai prezintă un caracter subsidiar și un caracter selectiv. Fără a nega justetea acestor afirmații, voi analiza aceste caractere ale dreptului penal atunci când mă voi referi la criteriile de incriminare, în analiza principiilor dreptului penal. A se vedea, în acest sens, **F. Streteanu, D. Nițu, op. cit.**, pp. 19-21, **M. Hotca, op. cit.**, p. 12.

³ **V. Pașca, op. cit.**, p. 14.

⁴ Pentru mai multe detalii, a se vedea **F. Streteanu, D. Nițu, op. cit.**, pp. 16-19. Faptul că afirm despre capacitatea dreptului penal de a crea norme de conduită nu mă transformă într-un pozitivist radicalist de genul lui Kelsen, aici afirm pur și simplu că dreptul penal are caracter autonom în raport cu alte ramuri de drept, iar nu faptul că izvorul material al normelor juridice este identic cu cel formal.

⁵ Caracterul unitar al dreptului penal este pus în discuție, în practica judiciară, în interpretarea și aplicarea legii penale în timp, în special atunci când se analizează legea penală mai favorabilă. Interpretarea dată acestei instituții